

OSMANLI İSTANBULU

X

editörler

Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız

OSMANLI İSTANBULU X

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
25-26 Mayıs 2024, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Genel Yayın No: 2
Sempozyum Dizisi: 1

OSMANLI İSTANBULU

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi
Mustafa Sinanoğlu

düzenleme kurulu
Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Ali Karabacak (idari sekreter), Alphan Akgül,
Özlem Çaykent

editörler
Feridun M. Emecen
Ali Akyıldız

yayın koordinatörü
Ali Karabacak

grafik tasarım
Coşkun Yıldırım Türk

kapak tasarımı
Ümit Ünal

basım tarihi
2025

ISBN 978-605-9437-64-6

basım yeri
TDV Yayın Matbaacılık
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Emecen, Feridun M. (ed.)
Osmanlı İstanbulu-X / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız (ed.). - İstanbul : İstanbul 29
Mayıs Üniversitesi, 2025.
536 s. ; fot. ; 23,5 cm.
ISBN 978-605-9437-64-6
1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe
956.21 DC 20

İçindekiler

7	SUNUŞ • MUSTAFA SİNANOĞLU, REKTÖR
9	TAKDİM • FERİDUN M. EMECEN – ALİ AKYILDIZ
11	YUNUS EMRE AYDIN <i>Rus Oryantalist İ. N. ve Onun Osmanlı İstanbulu'nda Ramazan ve Ramazan Bayramı Hakkındaki Notları</i>
21	AHMAD GULİYEV <i>Reception, Display, and Representation: Exotic Animals in Early Modern Istanbul</i>
33	ALİ AKYILDIZ <i>30 Eylül 1913'te İstanbul'da Meydana Gelen Ölümcül Seller</i>
47	OĞUZ SATIR <i>Kaza mı, Sabotaj mı? 1917 Haydarpaşa İnfilâkı</i>
79	MEHMET DEMİRTAŞ <i>1189 (1775-1776) Tarihli Bir Narh Defterine Göre Sarayın Bir Senelik Mutfak Harcamaları</i>
93	MEHMET DEMİRYÜREK <i>Nizâm-ı Cedid İstanbulu'nda Sultan ve Kahve: "Bahaya Satılmasına Rızam Yoktur" (1789-1806)</i>
115	HASAN ALİ ÇAKMAK <i>II. Abdülhamid'in İkbali Behice Hanımefendi'nin İstanbul'da Yalnız Yaşama Emeli ve İttihatçılarla Amansız Mücadelesi (1909-1914)</i>
133	GALİP ÇAĞ <i>Klasik Çağın Sonunda Bir Toplu Taşıma Sorunu: Üsküdar- İstanbul Kayık Taşımacılığında Aksaklıklar ve Devlet Müdahalesi (1564-1596)</i>
143	LEVENT DÜZCÜ <i>Şirket-i Hayriye Vapurlarında Yolcular</i>
181	ONNİK JAMGOCYAN <i>Le Tarif Douanier Russo-Turc De 1782</i>

- 225 NEJLA DOĞAN
Üsküdar Mahkemesinde Vakıf Oluşturma Pratiği: Şer'iyye Sicilleri Işığında Bir İnceleme
- 243 AYHAN PALA
Osmanlı İstanbulu'nda Müslümanların Gayrimüslimlerle Evlenmeleri
- 253 NİLAY ÖZLÜ KARACA
Birinci Dünya Harbi'nde Medine'den İstanbul'a Getirilen Kutsal Emanetler ve Uluslararası Yankıları
- 267 ERGÜN HASANOĞLU
İstanbul Bulgar Kapıkethüdahğı (1879-1909)
- 291 ÖZDE ÇELİKTEMEL
Osmanlı İstanbulu'nda Savaş ve Sinema
- 305 SEMA KÜÇÜKALIOĞLU ÖZKILIÇ
Osmanlı Deniz Taşımacılığında Bir Islah Çabası Olarak Şirketleşme Meselesi
- 347 SADIK MÜFİT BİLGE
Osmanlı İstanbulu'nda Ev ve Mutfak Eşyası Üreten ve İşleyen Üç Esnaf Grubu (Bakırcı, Kazancı, Kalaycı Esnafı)
- 381 İLHAMİ YURDAKUL
Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketinin İmtiyaz Sahasına Göksu Bendi İçme Suyunun Dağıtımı (1894-1904)
- 407 SEVVAS E. TSILENIS
Aslen İstanbullu Bir Yunan Sefirinin Anılarında Osmanlı Başkentinde Sosyal ve Kültürel Hayat (1869-1871)
- 425 YÜKSEL KAŞTAN
Bazı Alman Gazeteleri ve Almanca Eserlerde İstanbul Algısı (1881-1922)
- 465 VURAL GENÇ
Osmanlı Payitahtında Bir Safevi Rehinesi: Haydar Mirza
- 497 HAVVA ÖNALAN
İstanbul'dan Lizbon'a: Sultan III. Ahmed'in Rüyası ve sair Hadiseler Üzerine Havadisler
- 505 KÜBRA FETTAHOĞLU
İstanbul Basımında Siyasi Anlatı Aracı Olarak Astronomi İmgeleri

Üsküdar Mahkemesi'nde Vakıf Oluşturma Pratiği: Şer'iyye Sicilleri Işığında Bir İnceleme

Nejla Doğan

Karabük Üniversitesi

Giriş

Osmanlı döneminden günümüze ulaşan mahkeme sicilleri içinde, özellikle İstanbul sicilleri hem tarihî derinlikleri hem de içerik zenginlikleri açısından özel bir öneme sahiptir. XV. yüzyıldan itibaren tutulan bu siciller, başta İstanbul olmak üzere, Bilâd-ı Selâse olarak bilinen Eyüp, Üsküdar ve Galata kazaları ile bu bölgelerle ilişkili naipliklerin kayıtlarını içermektedir. Ayrıca, Rumeli ve Anadolu kazaskerlik mahkemeleri ile Kassam ve Vakıf mahkemelerine ait siciller de bu kapsamda yer almakta olup, toplamda 10.000'i aşan sicil bulunmaktadır. Hem tarihsel derinliği hem de içerdiği geniş bilgi çeşitliliği ile büyük bir öneme sahip bu sicillere¹ yansıyan vakfiye belgelerinin sayısı 9800'ü bulmaktadır.

.....

1 Bilgin Aydın, "Osmanlı Dönemi İstanbul Mahkemelerinde Sicillerin Korunması ve Şer'iyye Sicilleri Arşivinin Kurulması", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Nisan 1999, s.55-56.

Mahkeme İsimleri	Vakıf Kayıt Sayısı
Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi	2722
Üsküdar Mahkemesi	1336
Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi	1226
İstanbul Bab Mahkemesi	835
Galata Mahkemesi	752
Eyüp Mahkemesi	627
Ahi Çelebi Mahkemesi	396
Tophane Mahkemesi	268
Davutpaşa Mahkemesi	264
Kısmet-i Askeriye Mahkemesi	263
İstanbul Kadılığı Mahkemesi	257
Balat Mahkemesi	154
Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi	154
Yeniköy Mahkemesi	149
Kasımpaşa Mahkemesi	131
Beşiktaş Mahkemesi	99
Mahmutpaşa Mahkemesi	66
Hasköy Mahkemesi	29
Bilad-ı Metruke Mahkemesi	15
Mahfill-i Şeriyat Mahkemesi	15
Anadolu Kazaskerliği Mahkemesi	11
Beykoz Mahkemesi	9
Kartal Mahkemesi	7
Mülga Beledi Kassamlığı Mahkemesi	7
Adalar Mahkemesi	3
Bakırköy Mahkemesi	2

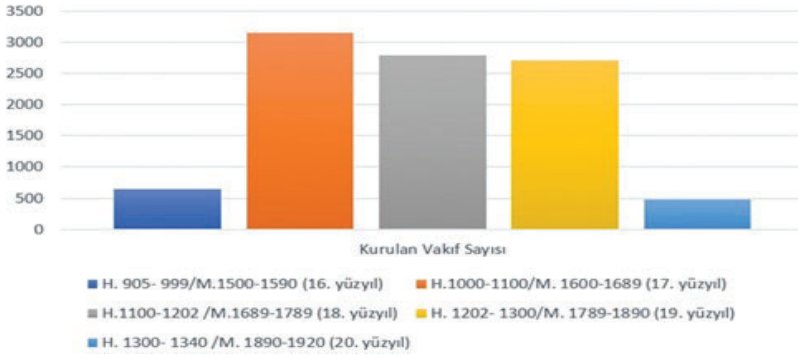
Figür 1: İstanbul'da yer alan Müslüman mahkemelerine yansıyan vakıf kayıt sayısı (Aydın, vd, s.15-16).²

.....

- 2 Bu çalışmadaki tüm tablo ve figürlere ait veriler, Bilgin Aydın ve diğerlerinin hazırladığı *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu*ndan alınmıştır. Bakınız:

ÜSKÜDAR MAHKEMESİ'NDE VAKIF OLUŞTURMA PRATİĞİ

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, en fazla vakıf kaydına sahip mahkeme, vakıflarla özel olarak ilgilenen Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi'dir. Bu mahkemeyi takiben ikinci sırada Üsküdar Mahkemesi yer almaktadır. Özellikle saraya mensup kadınların Üsküdar ve çevresine gösterdiği ilgi, bölgenin imar ve vakıf eserlerinin çoğalmasına yol açmıştır. İstanbul'daki tüm mahkemelere ait vakıf kayıtlarının zaman içerisindeki dağılımına bakıldığında ise belirgin bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Figür 2: İstanbul Mahkemelerine Yansıyan Tüm Vakıf Kayıtlarının Yüzyıllar İçerisindeki Dağılımı

16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kuruluşlarının hızla arttığı bir dönemdir. 17. yüzyılda vakıf sayısında kayda değer bir artış yaşanmış, bu dönemde vakıf kurma girişimleri toplumda önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak, 18. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı topraklarında yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal krizler vakıf kurulumunda düşüşe neden olmuştur. Bu düşüş, 19. yüzyılda devam etmiş, vakıf sayısındaki en belirgin gerileme ise 20. yüzyılda görülmüştür.³

Vakfiyelerin kaydedildiği tarihler, yoğun olarak H. 1100-1300 (M. 1687-1880) yılları arasında yer almaktadır. İstanbul mahkemeleri arasında en erken tarihli vakfiye kaydına, Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi sicillerinde rastlanmış olup, bu kayıt H. 709

.....

Bilgin, Aydın, İlhami Yurdakul, Ayhan Işık, İsmail Kurt, Esra Yıldız (haz.), *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu*, İstanbul: İSAM Yayınları Aralık 2015.

- 3 Ayrıca bakınız: Nejla Doğan, *A Reconsideration of Ottoman Women's Position in Pious Endowments: Critical and Comparative Evaluation in the Light of Waqfiyya*, Ankara: Gazi Kitabevi 2023.

(M. 1309-1310) yılına aittir. En son kaydedilen vakfiye ise Beykoz Mahkemesi kayıtlarında bulunmuş ve H. 1342 (M. 1923) tarihli olarak tespit edilmiştir.⁴ İstanbul Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi, en fazla sicile sahip mahkeme olmasına rağmen, vakfiye sayısı oldukça sınırlı olup,⁵ bu konuda diğer mahkemeler arasında 10. sırada yer almaktadır. Bu çalışmada, özellikle Üsküdar bölgesindeki vakıfların dağılımı üzerine odaklanılmaktadır. Bu vakıfların tarihsel süreçteki sayısal gelişimi, bölgenin imar faaliyetlerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

1. Üsküdar Kadılığı ve Tarihçesi

1352 yılında Venediklilere yenilen Cenevizlilerin Osmanlı'dan yardım talep etmeleri üzerine, Orhan Gazi Üsküdar ve çevresini fethetti.⁶ Bu tarihten itibaren bölgede Müslüman yerleşimlerinin sayısı hızla artarken, kadılık gibi Osmanlı idari ve hukuki kurumları da teşekkül etmeye başladı.⁷ Üsküdar, İstanbul'un en eski mahkemelelerinden biri olarak bilinen ve Bilâd-ı Selâse (Üsküdar, Eyüp, Galata) adı verilen üç büyük kadılıktan biri olan Üsküdar Kadılığı'na ev sahipliği yapmıştır. Üsküdar'a ilk kadının ne zaman tayin edildiği tam olarak bilinmemekle birlikte, bölge bir süre İstanbul Kadılığı'na bağlı olarak yönetilmiştir.⁸

XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Üsküdar'ın Gebze Kadılığı'na bağlı olduğu ve buradan tayin edilen bir naib tarafından idare edildiği kaydedilmiştir. Ancak, yüzyılın ortalarına doğru bu niyabet (naiplik) yönetimi sona ermiş ve Üsküdar ayrı bir kadılık haline gelmiştir.⁹ Üsküdar Kadılığı'na bağlı olarak, Kartal, Pendik, Gebze,

.....

4 Aydın, vd., *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu*.

5 Ekrem Tak, "İstanbul Mahkemeleri Şer'iyye Sicilleri", *Ağa Kapısından Şeyhülislamlığa: İstanbul Müftülüğü*, Ed. Ayhan Işık, Kamil Büyüker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2019, s. 263-264.

6 Tahsin Yazıcı, "Üsküdar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 13, s. 128.

7 Hanefi Bostan, "Üsküdar" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C. 42, s.368-372.

8 Bilgin Aydın-Ekrem Tak (haz.), *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927 / M. 1513-1521)*, İstanbul: İSAM 2008, s.17.

9 Aydın-Ekrem Tak, s. 17-18.

Şile ve Anadolu Kavağı'nda görev yapan beş naib bulunmaktaydı.¹⁰ Bu idari yapı, Üsküdar'ın bölgedeki stratejik ve hukuki önemini artırmıştır.

Üsküdar Kaza Kadılığı, H. 991/M. 1583 yılında Şile ve Kandıra kazalarının ilavesiyle birlikte mevleviyet statüsüne yükseltilmiştir.¹¹ XVII. yüzyılda Osmanlı idari yapısında büyük mevleviyetlikler arasında yeniden düzenlemeye gidilmiş ve Üsküdar, ikinci sınıf mevleviyetlikler arasında yer almıştır. Bu dönemde, toplam 12 kadılıktan oluşan ikinci sınıf mevleviyetler şu şekilde sıralanmıştır: Selanik, Galata, Yenişehir, Filibe, Eyüp, Üsküdar, İzmir, Bağdat, Diyarbekir, Manisa, Sofya ve Belgrad.¹² Bu sıralama, Üsküdar'ın Osmanlı yönetim sisteminde önemli bir mevkide olduğunu göstermektedir.

Üsküdar, 1840 yılına kadar mevleviyetlik statüsünü korumuş, ancak bu tarihten itibaren Anadolu kazaskerliğinin arpalığı haline getirilmiş ve böylece mevleviyetlik statüsünü kaybetmiştir. 1909 yılında Meclis-i Mebusan kararıyla arpalık statüsünden çıkarılarak tekrar mevleviyetlik statüsüne kavuşturulmuştur. Mart 1917'de Üsküdar ve diğer tüm şer'i mahkemeler Adliye Nezareti'ne bağlanmış, ancak üç yıl sonra bu karardan geri dönülerek Üsküdar, yeniden Şeyhülislamlığa bağlanmıştır. 1924 yılında ise Üsküdar Kadılığı tamamen kaldırılmış ve yerine Üsküdar Sulh Mahkemesi kurulmuştur.¹³

İşpirli'ye göre Üsküdar Mahkemesi'ne ait H. 912-1342 (M. 1513-1924) yıllarını kapsayan 801 şer'iyye sicil defteri bulunmaktadır.¹⁴ Ancak, Akgündüz bu sayıyı 811 olarak belirtmektedir.¹⁵ İstanbul Müftülüğü kütüphanesinde Şeyhülislamlık müessesesine ait defterlerin tasnifi sırasında, Üsküdar Mahkemesi'ne ait daha önce tespit edilmemiş bazı siciller ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, 1995 yılın-

10 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK 1988, s. 134; Aydın-Ekrem Tak, s. 19.

11 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s. 96.

12 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s. 276.

13 Aydın-Ekrem Tak, s.18.

14 Mehmet İşpirli, "Bilad-ı Selase", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1992, s.151-152.

15 Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, II, İstanbul 1988.

da Mihrimah Sultan Camii'nde yapılan çalışmalar sırasında da bazı sicillere ulaşılmıştır. Bu keşiflerle birlikte Üsküdar Mahkemesi'ne ait sicil sayısı 1074 olarak kaydedilmiş ve bu yüksek rakam, Üsküdar sicillerini Osmanlı dönemi şer'iyye sicilleri arasında en zengin arşivlerden biri haline getirmiştir.¹⁶

2. Üsküdar Mahkemesi Vakıf Kayıtlarının Tarihsel Analizi

Üsküdar Mahkemesi'ne ait 1336 vakfiye belgesi tespit edilmiştir. Bu belgelerin incelenmesi sonucunda, en erken tarihli vakfiyenin 1 Şevval 916 (1 Ocak 1511) tarihli olduğu, son kayıtlı belgenin ise 4 Rebiülevvel 1341 (25 Ekim 1922) tarihli olduğu belirlenmiştir.¹⁷

Üsküdar Mahkemesi	Kadın	Erkek
H. 905- 999/M. 1500-1590- 16. YÜZYIL	24	44
H. 1000-1100 /M. 1600-1689- 17. YÜZYIL	327	392
H. 1100-1202/ M. 1689-1789- 18. YÜZYIL	87	194
H. 1202- 1300 /M. 1789-1890- 19. YÜZYIL	97	150
H. 1300- 1340/ M. 1890-1920- 20. YÜZYIL	10	11
Toplam	545	791

Figür 3: Üsküdar mahkemesine ait vakıf kayıtlarının yüzyıllar içindeki dağılımı

Yukarıdaki verileri daha iyi anlamlandırabilmek için vakıf kayıtlarının 50 yıllık periyotlarla analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sayede, vakıf oluşturma sıklığı ile dönemin toplumsal ve siyasi koşulları daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Böyle bir yaklaşım, vakıf oluşturma trendlerini anlamaya ve toplumsal değişimlerin dinamiklerini daha derinlemesine kavramaya olanak tanır.

.....

16 Aydın-Ekrem Tak, s. 19. Detay için bakınız: Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, Bilgin Aydın "Meşihat Arşivi'nde Yeni Tasnif Olunan Siciller", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 92 1994, s. 122-151; İsmail Kurt- Bilgin Aydın, "Üsküdar ve Çevresi Tarihinin Yeni Kaynakları: Valide Camii'nde Bulunan Siciller", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 101, 1996, s. 206.

17 Aydın, vd., *Vakfiyeler Katalogu*, s. 260.

ÜSKÜDAR MAHKEMESİ'NDE VAKIF OLUŞTURMA PRATİCİ

Figür 4: Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Vakıf kayıtlarının Dağılımı

Üsküdar Mahkemesi'ne ait H. 900-949 (M. 1495-1542) yıllarına ait yalnızca bir vakfiye tespit edilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında, Üsküdar Mahkemesi'nde vakıf sayısında bir artış gözlemlenmiştir. H. 1000-1049 (M. 1592-1640) tarihlerini kapsayan 17. yüzyılın ilk yarısında bu artış hızla devam etmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyıla kadar vakıf kurma trendi yükseliş göstermiştir. Özellikle 1641-1688 yılları, tüm zamanlar içinde vakıf sayısının en yüksek olduğu dönemlerdir. Ancak bu yükselen trend, sonraki yüzyılda yerini bir düşüşe bırakmıştır. 1689-1737 yılları arasında keskin bir düşüş görülmüştür. 18. yüzyılın ilk yarısında gözlemlenen bu düşüşün aksine, 18. yüzyılın ikinci yarısında vakıf kurma faaliyetleri yeniden aktifleşmiştir, fakat 17. yüzyıldaki kadar canlı bir durum görülmemiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar bu yükseliş devam etmiştir. Ancak, 1835 yılından itibaren Üsküdar Mahkemesi'nde vakıf kayıtlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın ilk 20 yılına kadar geçen süreçte yalnızca bir vakfiye kaydı tespit edilmiştir. Vakıf oluşumundaki zamanla ilgili değişikliklerin arkasında yatan temel nedenler neydi?

İstanbul'da yaşanan nüfus artışı ile vakıf kurumlarının sayısındaki artış arasındaki ilişki karmaşık bir etkileşim içindedir. XVI. yüzyılda İstanbul'da gözlemlenen vakıf artışı, bölgedeki nüfus artışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Şehre yönelik göçler ve sürgünler sonucu nüfus hızla artmış, yeni yerleşim alanları oluşmuş ve bu durum yeni vakıf kurumlarının kurulmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle devletin teşviki veya zorlamasıyla gerçekleştirilen nüfus

artışı politikaları, vakıf oluşturma eğilimlerini doğrudan etkilemiştir.¹⁸ İnalıcık, XVI. yüzyılda Osmanlı şehirlerinde genel olarak nüfusun yaklaşık %80 oranında arttığını belirtmiştir. İstanbul'daki nüfus artışının ise bu genel artışın iki katı kadar yüksek olduğunu, yani çok daha hızlı bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmiştir.¹⁹ Fatih döneminde Üsküdar'ın nüfusu yaklaşık 1,700 kişi iken, Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk dönemlerinde bu sayı yaklaşık 4,250 kişiye yükselmiştir. Kanuni'nin son dönemlerinde, özellikle 1560lı yıllarda, nüfus daha da artmış ve yaklaşık 7,250 kişiye ulaşmıştır.²⁰

Artan nüfus, şehirdeki sosyal ve dini ihtiyaçları artırmış olabilir; bu durum da yeni vakıfların kurulmasına yol açmış olabilir. Şehirdeki nüfus oranı 17. yüzyılda da artarak devam etmiştir. 17. yüzyılın başlarında, Celali isyanlarının Bulgurlu Tepeleri'ne gelerek asayiş bozmasına rağmen²¹ Üsküdar'a Trabzon ve İsfendiyaroğulları bölgeleri gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinden nüfus getirilmiş ve bu kişiler bölgeye yerleştirilmiştir. Böylece, Celali isyanlarının etkisiyle yaşanan nüfus azalmasının önüne geçilmiştir. 18. yüzyıla doğru, Üsküdar hızla genişleyerek yeni yerleşim alanlarını idari bölgesine katmış ve bu durum nüfus sayısında artışa yol açmıştır. Ancak, vakıf sayısındaki artışın bu nüfus artışından mı yoksa şehrin yaşanabilirliğini artırmak amacıyla yapılan iyileştirmelerden mi kaynaklandığı net olarak belirlenememektedir. Hem nüfus artışı hem de şehrin altyapısının geliştirilmesine yönelik çabalar bir arada etkili olmuş olabilir.

.....

- 18 Feridun Emecen, "İstanbul: İstanbul'un Fethi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 218. Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları 2020, s. 240-248. Münir Aktepe, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfusu Meselesine Dair Bazı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1958, C. IX, S. 13, s. 1-2. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. 1, Ankara: Tekin Yayınevi 1979, s. 488.
- 19 Halil İnalıcık, "İstanbul: Türk Devri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s.234.
- 20 M. Hanefi Bostan, "Fatih ve Kanunî Dönemlerinde Üsküdar Nahiyesi *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu XI*, İstanbul 2021, s. 360. 2021. Hanefi Bostan "XV- XVII. Yüzyıllarda Üsküdar Nahiyesi Köylerinde Sosyal ve İktisadi Hayat", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, İstanbul 2008, s. 365-402.
- 21 Zekai Mete, "1649 Yılında Üsküdar'da Celâlilerle Yapılan Savaş Hakkında Evliya Çelebi'nin Verdiği Bilgilerin Sıhhatı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, İstanbul 2016, C. I, s. 63.

17. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Üsküdar mahkemesi kayıtlarına yansıyan vakfiyelerin sayısında bir düşüş gözlemlenmiştir. Vakıf kurma eğilimindeki azalma, dönemin yaşadığı siyasi, askeri ve ekonomik krizlerle açıklanabilir. Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya gibi Avrupa devletleriyle savaşmış ve büyük yenilgiler sonucu önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Ayrıca, Avrupalı devletlerin deniz ticaretini ele geçirmesi, Osmanlı ekonomisinde dış ticaretin azalmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, 1695, 1696, 1701 ve 1714 yıllarında yaşanan büyük İstanbul yangınları şehirde önemli tahribata yol açmıştır.²² Üsküdar bölgesindeki yangınlar, İstanbul'daki yangınlar kadar büyük olmasa da bölge üzerinde etkili olmuştur.²³ Bu sosyal ve ekonomik gelişmelerin vakıf faaliyetlerini olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz.

1689 Karlofça Antlaşması'ndan 1740'lara kadar devam eden düşüşün ardından, olumlu bir tablo ortaya çıkmıştır. Üsküdar halkının tekrar vakıf faaliyetlerinde aktif hale geldiği tespit edilmiştir. Bu durum, dönemin sosyo-ekonomik koşullarıyla açıklanabilir. Tarihçiler tarafından "mu'ammir-i bilâd" (şehirlere onaran, beldeler yaşatan) olarak nitelendirilen I. Mahmud dönemi, diğer padişahların dönemlerine göre göreceli olarak daha huzurlu geçmiştir. Ayrıca, İmparatorluğu'nun son kazançlı antlaşması olan Belgrad Antlaşması da onun döneminde imzalanmıştır.²⁴ Böylece, siyasi ve ekonomik alandaki iyileşmelerin vakıf faaliyetleri üzerinde olumlu bir etki yarattığını söyleyebiliriz.

19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar vakıf faaliyetlerinde göreceli bir artış gözlemlenmiştir. Ancak, 19. yüzyılın ikinci çeyreğine doğru bu trend yerini yine düşüşe bırakmıştır ve 20. yüzyıla yaklaşırken bu düşüş hızlanmıştır. H. 1300-1349 / M. 1883-1923 yılları arasında Üsküdar mahkemesine yansıyan vakıf kayıtlarının sayısı yalnızca bir

.....

22 Mantran, *İstanbul Tarihi*, s. 277

23 Kenan Yıldız, "Üsküdar Şer'iyye Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo- Ekonomik Sonuçları", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*, İstanbul 2008, s. 206.

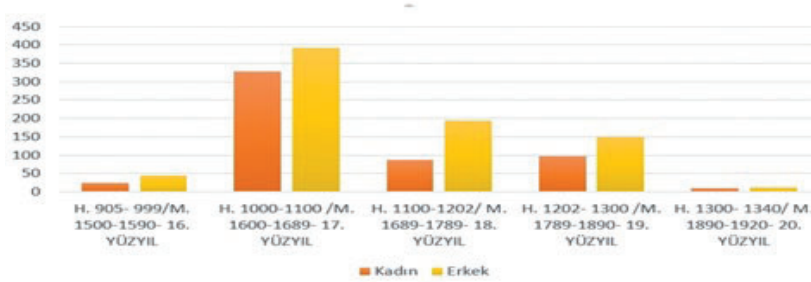
24 Bu hususta şu kaynaklara bakılabilir: Rıf'a't Ali Abou El Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, çev. Oktay Özel- Canay Şahin, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2018; H. Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi, Toplumsal Değişim ve Nüfus*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008.

tanedir. Benzer bir düşüş, İstanbul'un diğer mahkemelerinde de görülmüştür. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ruslarla yaptığı uzun savaşlar ve alınan yenilgiler sonucu büyük toprak kayıplarının yaşandığı bir süreçtir. Savaşlar, İmparatorluğu hem siyasi hem de ekonomik krizlerle karşı karşıya bırakmış ve vakıflar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

İmparatorluğun son dönemlerinde vakıf kurumlarını olumsuz etkileyen önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri, 1855 yılında kurulan Şehremaneti ve ardından oluşturulan Altıncı Daire-i Belediye'dir.²⁵ Bu kurumlar, geleneksel vakıflar tarafından sağlanan hizmetlere olan ihtiyacın azalmasına neden olmuştur. Ayrıca, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin vakıflar üzerindeki kontrolü ele geçirmesi de önemli bir etkidir. Vakıf kurma konusunda uygulanan yoğun baskılar, vakıf kurma trendindeki düşüşün bir diğer sebebi olarak değerlendirilebilir.

3. Üsküdar Vakıf Kayıtlarının Cinsiyet Dağılımı ve Analizi

Üsküdar sicillerinde yer alan 1336 adet vakfiye kaydının %40,49'u kadınlara aitken %59,21'i erkeklere aittir. Bu vakfiyelerin cinsiyet açısından yüzyıllar içerisindeki dağılımı aşağıdaki gibidir:

Figür 5: Üsküdar Mahkemesi Vakıf Kayıtlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

.....
 25 Öner Erdoğan, *İstanbul Şehremaneti (Belediyesi)'nin Kuruluşu ve 1917 Yılı Bütçesi*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 11. Betül Argunhan, "İstanbul Şehremaneti (1855-1858)", *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, C.2, S. 1, 2022, s.155.

Bu veriler, farklı yüzyıllarda kadın ve erkekler tarafından kurulan vakıfların dağılımını ortaya koymaktadır. 16. yüzyılda (H. 905-999 / M. 1500-1590), erkekler tarafından kurulan vakıfların sayısının kadınlarınkine göre daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bu yüzyıl, İstanbul'da şehirleşmenin ve vakıf kurma faaliyetlerinin yeni başladığı bir dönemdir. 17. yüzyılda (H. 1000-1100 / M. 1600-1689) ise hem kadınlar hem de erkekler arasında vakıf kurma oranlarında belirgin bir artış yaşanmış olup, bu dönem vakıf faaliyetlerinin en yoğun olduğu zaman dilimi olarak öne çıkmaktadır. 18. yüzyılda (H. 1100-1202 / M. 1690-1778), her iki cinsiyetin de vakıf kurma oranlarında düşüş yaşanmış olmasına rağmen, erkeklerin vakıf kurma oranı kadınlardan daha yüksek kalmaya devam etmiştir. 19. yüzyılda (H. 1202-1300 / M. 1789-1890), kadınların vakıf kurma oranlarında yeniden bir artış görülürken, erkeklerde bu oranın düşme eğilimi sürmüştür. 20. yüzyılda (H. 1300-1340 / M. 1890-1920) ise kadın ve erkek vakıflarının sayıları neredeyse eşitlenmiş olmakla birlikte, kadın vakıfları hala erkeklerinkine göre biraz daha düşük kalmıştır. Kadınların vakıf kurma oranlarının, erkeklere kıyasla daha düşük olmasının, erkekler beklenen bir durumdur. Ancak bu, kadınların erkeklere oranla daha az hayırsever olduğu anlamına gelmemektedir.

Adalar Mahkemesi	0
Anadolu Kazaskerliği Mahkemesi	0
Beykoz Mahkemesi	11,11111111
Mahmutpaşa Mahkemesi	18,18181818
Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi	20,12987013
İstanbul Bab Mahkemesi	23,71257485
Hasköy Mahkemesi	24,13793103
Ahi Çelebi Mahkemesi	26,51515152
Kartal Mahkemesi	28,57142857
Rumeli Kazaskerliği	30,75040783
Kasımpaşa Mahkemesi	32,82442748
Balat Mahkemesi	33,11688312
Evkâf-ı Hümayûn Müfettişliği Mahkemesi	35,23144747

İstanbul Kadılığı Mahkemesi	35,40856031
Galata Mahkemesi	38,03191489
Eyüp Mahkemesi	38,59649123
Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi	38,78326996
Üsküdar Mahkemesi	40,79341317
Yeniköy Mahkemesi	42,95302013
Beşiktaş Mahkemesi	44,44444444
Davut Paşa Mahkemesi	45,07575758
Tophane Mahkemesi	46,15384615
Mahfil-i Şeriyat Mahkemesi	46,66666667
Bilad-ı Metruke Mahkemesi	53,33333333
Mülga Beledi Kassamlığı	57,14285714

Figür 6: İstanbul Mahkemelerindeki Kadın Vakıflarının Oranı

İstanbul'daki 26 mahkemenin kayıtlarına göre, kadınların vakıf kurma oranı %34,9 olarak tespit edilmiştir. Vakıf kurucularının yaklaşık üçte birinden fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu cinsiyet dağılımının her mahkemede farklılık göstermiştir:

Bilad-ı Metruke ve Mülga Beledi Kassamlığı Mahkemeleri hariç tutulduğunda, diğer tüm mahkemelerde kadın vakıf kurucularının sayısı erkek vakıf kurucularına kıyasla daha düşük seviyededir. Söz konusu mahkemeler, nispeten az sayıda vakıf kaydına sahip olup, toplamda 7-8 vakfiye tespit edilmiştir. Bu nedenle vakıf kurucularına ilişkin sıralamalar yapılırken, toplam vakfiye sayısının dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

Kadın vakıf kurucularının oranlarına bakıldığında, %46 ile Tophane Mahkemesi ön sıralarda yer alırken, %45 oranıyla Davutpaşa Mahkemesi ardından gelmektedir. Bu mahkemeleri sırasıyla %44 ile Beşiktaş Mahkemesi ve %40 ile Üsküdar Mahkemesi takip etmektedir. Özellikle Üsküdar Mahkemesi, kadınların vakıf kurma konusunda %40'lık temsil oranıyla yüksek bir katılım sergilediği mahkemelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Kadın ve erkek vakıf kurucuları arasındaki en büyük farka sahip mahkeme ise Mahmut-

paşa Mahkemesi (%18 kadın oranı) olarak öne çıkmaktadır. İkinci sırada %20 oranıyla Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi, üçüncü sırada ise %24 oranıyla Hasköy Mahkemesi yer almaktadır.²⁶

Kadınların vakıf kurma oranları, mahkemeler arasında olduğu gibi yüzyıllar içerisinde de değişiklik göstermektedir. İstanbul genelinde bu oran %34 olup, 18. yüzyılda %28,8'e düşmüştür. Bear'ın İstanbul tahrirlerine dayanan araştırmasına göre, 16. yüzyılda kadın vakıf kurucularının oranı %36,8 olarak belirlenmiştir.²⁷

18. yüzyılda İstanbul'da kadın vakıf kurucularının oranı %28 seviyesinde olup, bu oran diğer bölgelerle kıyaslandığında orta düzeyde kalmaktadır. Crecelius'un Kahire'de yaptığı araştırma, 17. yüzyılda %26 olan kadın vakıf kurucularının oranının, 18. yüzyılda %41,1'e yükseldiğini göstermektedir.²⁸ Mary Ann Fay ise Memluk kadınlarının 18. yüzyılda Kahire'de %25 oranında vakıf kurduğunu tespit etmiştir.²⁹ Meriwether'in Halep'teki araştırmasında ise 18. yüzyılda kadınların vakıf kurma oranı %37 iken, 19. yüzyılda bu oran %44'e çıkmıştır, bu da İstanbul'daki eğilimlerden farklı bir gelişme olduğunu göstermektedir.³⁰ Doumani, 1800-1860 yılları arasında Trablusgarp ve Nablus'ta kadın vakıf kurucularının oranını sırası-

.....

26 Detay için bakınız: Doğan, *A Reconsideration of Ottoman Women's Position in Pious Endowments*.

27 Gabriel Bear, "Women and Vakf: An Analysis of the İstanbul Tahrir of 1546," *Journal of Asian and African Studies*, C. 7, Israel 1983, s.10. 16. yüzyıla ait verilere dayanarak Edirne üzerine yapılan çalışmada, kadın vakıf kurucularının oranı %20 olarak tespit edilmiştir. Haim Gerber, "The Waqf Institution in Early Ottoman Edirne", *Asian and African Studies: Journal of the Israel Oriental Society*, Vol. 17, No. 1-3, 1983, s. 37.

28 Daniel Crecelius, "Incidences of Waqf Cases in Three Cairo Courts: 1640-1802", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Vol. 29, 1986, s. 179.

29 Mary Ann Fay, "Women and Waqf: Property, Power, and the Domain of Gender in Eighteenth-Century Egypt", *Women in the Ottoman Empire, Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, ed. Madeline C. Zilfi, Leiden and New York: Brill 1997, s. 34.

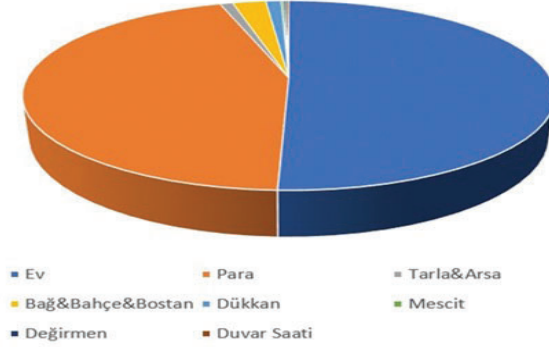
30 Margaret L. Meriwether, "Women and Waqf Revisited: The Case of Aleppo, 1770-1840", *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women*, Madeline C. Zilfi (ed.), Leiden and New York: Brill 1997, s. 128-152.

la %47 ve %11,6 olarak tespit etmiştir.³¹ Birkaç istisna dışında, kadınların vakıf kurma oranları genellikle %20'nin altına inmemiş ve %50'nin üzerine çıkmamıştır. Ancak, genel yoğunluk %30 ile %40 arasında seyretmektedir.

4. Üsküdar Mahkemesi'nde Mevkufat Türleri ve Cinsiyetlere Göre Vakıf Tercihleri

Üsküdar Mahkemesi vakıf kayıtları belirli eğilimler göstermektedir. Özellikle ev ve para vakıf kurma tercihlerinde öne çıkan türlerdir. Vakıf kurucularının cinsiyetlerine göre farklı eğilimlerde bulundukları tespit edilmiştir.

Figür 7: Üsküdar Mahkemesi'nde Kadın Vakıf Kurucularının Tercih Ettiği Mevkufat Türleri

Kadınların kurdukları vakıflar incelendiğinde, en yaygın olarak vakfedilen mülk türünün yüzde 50,46 oranıyla evler olduğu görülmektedir. Bu yüksek oran, kadınların özellikle konut vakfetme eğiliminde olduklarını göstermektedir. İkinci sırada ise yüzde 44,36 ile para vakıfları gelmektedir. Üçüncü sırada, yüzde 2,4 oranıyla bağ, bahçe ve bostan gibi tarımsal amaçlı vakıflar yer almaktadır. Dükkanlar ise yüzde 1,10 ile dördüncü sırada bulunurken, tarla ve arsa türü vakıflar yüzde 0,92 ile daha düşük bir oranda tercih edilmiştir. En az tercih edilen vakıf türleri arasında ise birer tane vakfedilmiş

.....
 31 Beshara Doumani, "Endowing Family: Waqf, Property Devolution, and Gender in Greater Syria, 1800 to 1860", *Comparative Studies in Society and History*, Vol 40, No. 1, January 1998, s. 19.

mescit³², değirmen³³ ve duvar saatidir.³⁴ Bu dağılım, kadınların vakıf tercihleri açısından konut ve finansal varlıklar gibi daha uzun vadeli ve sürdürülebilir kaynaklara yöneldiklerini, ancak diğer mülk türlerinde daha sınırlı bir katılım gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Erkeklerin kurdukları vakıfların türlerine baktığımız kadınlar-
dan farklı bir tablo ile karşılaşmaktadır.

Figür 8: Üsküdar Mahkemesi'nde Erkek Vakıf Kurucularının Tercih Ettiği Mevkufat Türleri

Kadın vakıf kurucularından farklı olarak, erkeklerin yüzde 46 oranında para vakıflarına yöneldiği tespit edilmiştir. Bu durum, erkeklerin ekonomik faaliyetler ve finansal kaynaklar yoluyla toplumsal katkıda bulunma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Para vakıflarını yüzde 37 oranıyla ev vakıfları takip etmektedir, bu da erkeklerle

-
- 32 Üsküdar Hasan Ağa Mahallesi'nde Mihrişah Sultan'a ait hayır eserlerine rastlanmaktadır. Sultan, mescit ile birlikte ev ve birçok dükkânı vakfetmiştir. Vakfiyede, dükkânlardan elde edilen gelirlerle caminin ihtiyaçlarının karşılanması talep edilmiştir. BOA, ÜŞS 547, 70/B. Bu vakfiye, elimizdeki vakfiyeler arasında daha büyük ölçekli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.
- 33 Safiye binti Mehmet Üsküdar'ın Camii Kebir Mahallesinde oturan Safiye binti Mehmet arazisinin üzerinde bulunan su değirmenlerini vakfetmiştir. BOA, ÜŞS 209, 62/A.
- 34 Oldukça ilginç bir vakfiye sahibi olan Keşfidil Kalfa binti Abdullah, Beşiktaş'a bağlı Ortaköy'de ikamet etmektedir. Keşfidil Kalfa, tamir edilmiş bir duvar saatini vakfetmiş ve bu saatin Üsküdar Bulgurlu'daki camiye yerleştirilmesini talep etmiştir. Ayrıca 500 kuruş da vakfetmiş olup, bu paranın faiz gelirinin saatin tamirine harcanmasını istemiştir. BOA, ÜŞS 684, 29/B.

rin konut mülklerini vakfetme konusunda ikinci sırada yer aldığını ortaya koymaktadır. Üçüncü sırada ise yüzde 5,68 oranıyla bağ, bahçe ve bostan gibi tarımsal mülkler yer almakta, bu alanların erkekler arasında daha sınırlı bir tercih olduğunu göstermektedir. Dördüncü sırada ise yüzde 2,42 oranıyla dükkanlar bulunmaktadır. Diğer vakıf türleri ise yüzde birin altında kalmış ve çok daha az sayıda tercih edilmiştir.

Kadınlarla kıyaslandığında, erkeklerin vakıf tercihlerinin daha geniş bir çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Kadınların kurdukları vakıflarda bulunmayan ve erkeklerin tercih ettiği bazı mevkuftat türleri arasında kitaplar, han, hamam, mahzen, fırın, tekke³⁵, yağhane, mektep, kayıkthane³⁶ ve çeşme gibi yapılar yer almaktadır. Bu fark, toplumsal cinsiyet rolleri ve dönemin kültürel değerleriyle ilişkilendirilebilir. Erkeklerin toplum içindeki daha belirgin ve etkin konumları, vakıf tercihlerinde de kendini göstermektedir. Örneğin, han ve hamam gibi ticaret ve toplumsal etkileşim merkezleri, erkeklerin ekonomik ve sosyal hayattaki hakimiyetini yansıtmakta olup, bu tür yapılar toplumsal yaşamın merkezi noktalarını oluşturmuştur.

Kadınlar ve erkekler arasında vakfedilen mülk türleri incelendiğinde, her iki cinsiyetin de en çok gayrimenkul ve taşınmaz malları vakfettiği görülmüştür. Benzer eğilimler farklı bölgelerde de gözlemlenmiştir. Örneğin, Beshara Doumani'nin Nablus üzerine yaptığı çalışmada, özellikle evlerin en çok vakfedilen mülk türü olduğu tespit edilmiştir.³⁷ Bu tercihler, vakıfların sürdürülebilirliği sağlama amacıyla ilişkilidir. Gayrimenkul vakfetmek, vakfın uzun vadeli varlığını koruma amacı taşır. Bu nedenle, özellikle ev ve binalar vakıf bağışlarında öne çıkan seçeneklerdir.

.....

35 Bu vakfiye, ilginç örneklerden biri olarak dikkat çekmektedir, çünkü tekke içeren tek vakfiye niteliğindedir (BOA, ÜŞS 95, 5/B).

36 Kayıkthane türündeki vakıflara ilişkin iki kayıt bulunmaktadır. Bunlardan biri Üsküdar Kuzguncuk'ta Abdullah bin Mahmud'a ait olup, BOA, ÜŞS 388, 65A/B numaralı belgede yer almaktadır. Diğeri ise Üsküdar Mehmet Paşa Mahallesi'ndeki iskele yakınlarında bulunmaktadır. Bu vakfı kuran Hacı Mustafa bin Mehmed, kayıkhanesi ile birlikte mahzenini de vakfetmiştir (BOA, ÜŞS 337, 4A/B).

37 Doumani, "Endowing Family", s. 13.

Kadın ve erkek vakıfları arasında en belirgin fark, vakfedilen mülklerin büyüklüğüdür. Kadınlar genellikle iki odalı ve küçük avlulu mütevazı evler vakfederken, erkekler daha büyük mülkler bağışlamışlardır. Erkekler, geniş avlular, meyve bahçeleri ve kuyular içeren evler vakfetmenin yanı sıra, aynı anda birden fazla taşınmaz (ev, arsa, dükkan) bağışlama eğilimindeydi. Bu nedenle, erkekler tarafından kurulan vakıflarda mülklerin sayısı ve büyüklüğü, kadın vakıflarına kıyasla daha fazlaydı. Örneğin, Nasuh bin Yusuf, Çavuş Mahallesi'nde yer alan bir mescidi, yanında bulunan 8 oda, üç dükkan ve bir mahzenle birlikte vakfetmiştir.³⁸

Bear, İstanbul'da yaptığı çalışmada kadınların genellikle küçük ölçekli vakıflar kurduğunu öne sürse de, bu tespit her bölge için genelleştirilemez. Örneğin, Mısır üzerine yapılan araştırmalar, kadınların %56'sının orta veya büyük ölçekli vakıflar kurduğunu göstermiştir. Bölgeler arasındaki farklılıkların, yerel ticari ve ekonomik koşullarla yakından ilişkili olduğu ileri sürülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Üsküdar Mahkemesi'ndeki şer'iyye sicillerine yansıyan vakıfların incelenmesiyle Osmanlı toplumundaki vakıf faaliyetlerinin dönemsel değişimlerini ve cinsiyet temelli dağılımını ele almıştır. Üsküdar'da vakıf kurma faaliyetlerinin 16. yüzyılda hızla başladığı, 17. yüzyılda en yoğun dönemine ulaştığı, ancak 18. yüzyıldaki sosyo-ekonomik krizlerin etkisiyle azalmaya başladığı tespit edilmiştir. Siyasi ve ekonomik alandaki olumlu gelişmelerin, vakıf faaliyetlerini olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Vakıf kayıtlarının cinsiyet açısından incelenmesi, Osmanlı toplumunda kadın ve erkeklerin vakıf kurma eğilimleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Kadınlar ağırlıklı olarak ev ve para vakıflarını tercih ederken, erkekler daha çeşitli mülk türlerine yönelmişlerdir. Erkekler tarafından vakfedilen han, hamam ve dükkânlar gibi ticari ve sosyal etkileşim merkezleri, onların toplum içindeki daha etkin rollerini yansıtmaktadır. Kadınların vakıf kurma oranları erkeklere kıyasla daha düşük olsa da, Üsküdar Mahkemesi'ndeki vakıf kayıtları,

.....

38 BOA, ÜŞS 86, 5/B.

kadınların vakıf faaliyetlerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Kadınların vakıf kurma oranının %40 civarında seyretmesi, onların şehir yaşamına ve vakıf kültürüne olan katkılarının altını çizmektedir. Sonuç olarak, Üsküdar'daki vakıf faaliyetlerinin toplumsal, ekonomik ve cinsiyet temelli analizleri, Osmanlı dönemi vakıf kurumunun hem sosyal dayanışma hem de cinsiyet rolleri açısından ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.